

ПОГЛЯДИ В. ДРОЗДА НА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ (НА
МАТЕРІАЛІ РОМАНУ–СПОГАДУ В. ДРОЗДА «МУЗЕЙ ЖИВОГО
ПИСЬМЕННИКА»)

Ігошев Кирило Михайлович. Погляди В. Дрозда на національну ідентичність (на матеріалі роману-спогаду В. Дрозда «Музей живого письменника»).

У статті автор аналізує поняття «національна ідентичність», «національна ідея», визначає складові національної ідентичності, використовуючи для цього теоретичні праці попередників. На основі теоретичних праць з проблем національного питання визначені основні ознаки національного утворення: територія, державність, юридична рівність представників нації, спільна національна культура та громадська ідеологія. Теоретичні узагальнення, отримані шляхом огляду праць з питань національної ідентичності, використовуються автором як підґрунтя для практичного аналізу поглядів українського письменника В. Дрозда на національну ідентичність та її збереження за умов тоталітарного радянського режиму. У процесі дослідження визначено, що В. Дрозд надавав провідну роль у формуванні української нації культурі та національній мові зокрема. Другою засадою він вважав національний характер українців, який також вбачав як одну з причин трагічних подій в історії українського народу.

Ключові слова: *національна ідентичність, національна ідея, нація, державність, мова, незалежність, мемуаристика, роман-спогад*

Глобалізаційні процеси у сучасному світі призводять до утворення суспільства світового масштабу, яке почасти характеризується вже спільним культурним підґрунтям та спільними уявленнями, хоча й народи, що це суспільство складають, все ще розмовляють різними мовами. Але і тут у майбутньому нас чекають зміни: все більш поширеною і знаною серед народів

світу стає англійська мова: вона займає місце, яке у середньовічному світі займала латинь – англійська стає мовою науки, бізнесу та міжкультурних комунікацій; завдяки їй і передаються знання і досвід, що становлять підґрунтя нового єдиного світового суспільства доби глобалізації. Формування єдиного світового суспільства та єдиної міжнаціональної держави є об'єктивним процесом. Однак глобалізація спричинила до появи і посилення руху антиглобалістів, що вбачають у процесі глобалізації і негативні наслідки, такі як: погіршення екологічної ситуації в світі, зокрема в країнах Третього Світу, куди переміщуються шкідливі виробництва (дешева робоча сила) та загрозу американізації національних світових культур та їх подальше зникнення: *«Цунамі американської споживацької культури асимілює усе, спричиняючи величезний тиск на людей більшої частини світу, змушуючи їх міняти свій стиль життя, відкидати усе, що дає зміст їхньому життю, позбутися не лише своїх цінностей, а й своєї ідентичності, стабільних стосунків, історичних коренів»* [13, 297]. Тому питання національної ідентичності та національної ідеї в сучасних умовах постає дуже гостро.

Мета даної статті – формування і засоби вираження національної ідентичності, свідомості в українській письменницькій мемуаристиці ХХ-ХХІ століть на прикладі роману-спогаду В. Дрозда «Музей живого письменника». Для досягнення мети даного дослідження ми вбачаємо за потрібне розв'язати наступні завдання:

- зробити аналітичний огляд праць вчених-попередників;
- визначити основні теоретичні положення і ознаки нації, національної ідеї та національної ідентичності;
- використати отримані висновки для визначення і аналізу поглядів на дану проблему В. Дрозда на матеріалі його роману-спогаду «Музей живого письменника».

Протягом історії людства проблемою нації та національної ідентичності займалися численні вчені. У вітчизняній науці даними проблемами займалися О. Веретюк [1], С. Вовканич [2], С. Грабовський [4], В. Діброва [5],

М. Жулинський [8], О. Потебня [10]. Серед зарубіжних науковців цим проблемам присвячені праці Г. Гегеля [3], М. Гайдаггера [12], Х. Ортеги-і-Гасета [9] та Е. Сміта [11]. У даній статті неможливо буде дати повний і докладний огляд праць, що стосуються як національної ідентичності взагалі, так і української національної ідентичності зокрема. Тому спинимося лише на декількох основних теоретичних положеннях.

Національна ідентичність людини це почуття власної приналежності до однієї держави чи нації незалежно від свого юридичного статусу громадянства. Дослідники виділяють декілька засад її формування. Г. Гегель вважав, що нація походить від родини шляхом розростання останньої: *«Якщо родина, розростаючись, перетворилася на націю, а нація та держава стали одним цілим, то це – велике щастя»* [3, 50]. Далі, він наголошує на тому, що нація пов'язана спільною мовою, звичаями, освітою та *«духом народу»* [3, 68-69]. Таким чином і ми можемо стверджувати, що однією з провідних основ єдності нації є її духовна єдність. М. Гайдаггер стверджував, що для нації і для окремої людини як її складової, важлива *«закоріненість»* – звичаї та культура її Батьківщини. М. Гайдаггер вбачав втрату національної ідентичності як наслідок сучасного технічного прогресу [12, 106]. Х. Ортега-і-Гасет у праці *«Бунт мас»* визначав національну приналежність як державність, а мову, спільність походження, території та культури розглядає як другорядні чинники і ставить їх у залежність від спільних інтересів індивідів, що втілені у державності: *«Треба шукати секрет успіху національної держави в її своєрідному дусі, в її планах, політиці, а не в сторонніх засадах біологічного чи географічного характеру»* [9, 124] До того ж, *«відносна однорідність раси і мови ... , – вислід попереднього політичного об'єднання. Отож, ані кров, ані мова не творять національної держави; це радше сама національна держава вирівнює первісні різниці червоних тілець крові і артикульованих звуків. І це завжди було так»* [9, 122]. Отже, ще однією з ознак сформованої нації є її державність.

Український філолог О. Потебня, натомість, наголошував на провідній ролі мови як націєтворчого чинника, визначаючи денаціоналізацію як процес,

що *«полягає у такому перетворенні народного життя, за умов якого традиція народу, закорінена головним чином у мові, переривається чи послаблюється до такої міри, що стає лише другорядним фактором перетворень»* [10, 93].

Погляди попередніх дослідників національної ідентичності, на нашу думку, найповніше підсумував британський соціолог Е. Сміт. У книзі «Національна ідентичність» він наводить три головні ознаки національної ідентичності:

– нації повинні володіти компактними, чітко визначеними територіями. Народ і територія мають, так би мовити, належати одне одному ... Але земля, про яку йдеться, не може бути просто де-небудь ... Вона є і повинна бути «історичною» землею, «рідним краєм», «колискою» нашого народу, навіть якщо й не землею первісного походження;

– «Patria» – Батьківщина, сукупність законів та інституцій з єдиною політичною волею, державність;

– юридична рівність серед членів спільноти;

– певна система спільної національної культури та громадської ідеології (культурна спільнота) [11, 15–17].

Підсумовуючи вищесказане, умови виникнення нації наступні: територія, державність, юридична рівність, спільні культура і мова. У радянські часи українці хоча й мешкали на своїй «історичній» землі, але власної державності та законів як таких не мали, та й українська культура того часу мала, завдяки контролю комуністичної партії, здебільшого утилітарний і пристосовницький характер. Лише постаті шістдесятників виділялися на цьому фоні, вони намагалися все ж писати хоч щось літературне, вічне. Щось друкувалося, найбільш цінні й радикальні речі не пропускалися цензурою, тому писалися «у шухляду» чи розповсюджувалися через переписи та друзів. У перехідний час, з моменту оголошення Україною незалежності, український народ хоча й отримав державність, але для літератури та духовних цінностей пропагованих нею, ситуація не покращилася: на серйозну літературу не було попиту і видавництва не брали до друку таких «непопулярних» творів.

Українська література XIX-XX століть взагалі відбиває глибоке усвідомлення «відмінності» українського народу від інших, хоча б і найближчих, споріднених народів. Таке надзвичайне усвідомлення власної ідентичності, на нашу думку, спричинено постійною боротьбою українського народу за власну державність та незалежність, почасти пригніченим положенням українців (за часів царського, а потім і радянського режиму) а відтак, і необхідністю зберегти мову і традиції предків. Тому й була створена багата література, що популяризувала і захищала національну ідею суверенної України. Літературна творчість для українських письменників була і є неначе ареною, на якій вони відстоюють право українського народу на буття. Тільки на теренах сучасної України міг з'явитися такий собі «гібрид» письменника та політичного діяча, за влучним виразом поетеси І. Жиленко, «кентаври» [7, 322]. У зв'язку з цим слід зазначити, що серед літератури найбільшу «концентрацію» націоналістично забарвлених роздумів ми помічаємо у мемуарних творах. Так, письменницька мемуаристика шістдесятників найяскравіше зображає добу духовного відродження українського народу. З часів покоління «розстріляного відродження» та ВАПЛІТЕ (у 1920–30-х роках) лише шістдесятники стали новим значним явищем духовного та літературного життя народу.

Роман-спогад (чи «повість–шоу», як визначає жанр твору сам автор) В. Дрозда «Музей живого письменника, або Моя довга дорога в ринок» має особливе значення з погляду на питання формування національної ідентичності українського народу за часів тоталітарного радянського режиму та на початку розбудови суверенної України. Як видно з назви, твір написаний В. Дроздом на рубежі часів, коли планова економіка Радянського Союзу вже не існувала, а новий капіталістичний устрій відзначався особливою жорстокістю до хранителів та творців духовних цінностей – до письменників та поетів: *«Учора я вперше на своєму віку заповнював декларацію про прибутки. Там було запитання: «Хто дозволив вам займатися індивідуальною діяльністю?» Я написав: «Господь». У районній податковій інспекції сказали, що такої*

інстанції вони не знають ... І я сьогодні, коли пишу ці рядки, усе ще – неокупований громадянин суверенної України. Прирівняний рідною державою до бомжа або до вуличної повії» [6, 55].

Але, здається, назва твору має і інше, не таке очевидне, значення. Довга дорога В. Дрозда не тільки і не стільки – у «ринок», але і до усвідомлення себе як українця, як представника древнього народу, це важка щоденна битва за справжню літературу з партійним чиновництвом, з видавцями, з людською дурістю, чванливістю і нерозумінням. В. Дрозд роздумує про сенс написання власних мемуарів: *«Я часто думаю: навіщо усе це пишу? Аби засвідчити, що і я – страждав? Смішно. Нині виявляється, що усі – страждали ... Тоді – навіщо ж пишу? Пишу, аби ніколи не повторилося те, що відбувалось із нами. Пишу для майбутнього» [6, 163].* Нагадуючи сучасникам про те, що вони писали твори, прославляючи радянську владу, він, однак, нікого не проклинає, бо й сам робив те саме, замолоду через щирі переконання, пізніше – у якості «поплавків», щоб «протягнути» цінні і серйозні твори повз обмеження партійної цензури: *«Так я автографа і не одержав. Ні від цього колеги, ні від іншого автора збірника, хоч і його безсмертні рядки цитував напам'ять: «Не знаю більших у житті вершин – як Партія, Народ, Жовтневі зорі, хто осягнув їх, у життєвім морі не зіб'ється із курсу ні один...» І справді ж, хлопці – не збилися. Просто – курс помінявся ... Духовні пастирі народу ... Чи я писав – таке? Писав, писав, заспокойтеся, дорогенькі мої колеги ... Можливо, через те й не проклинаю нікого і нічого, окрім хіба що самого себе» [6, 65].* На думку В. Дрозда, саме письменники, як «духовні пастирі народу», є носіями і хранителями національної культури і якщо навіть їхній «курс» змінюється повсякчас, то і страждає від цього і культура і нація загалом.

В. Дрозд народився в 1939 році у селі Петрушин на Чернігівщині. Вийшов він з простої сільської родини, батько його був відомим у Петрушині стельмахом. Хоч і жив він у зрусифікованій Чернігівській області, однак тогочасну «правильну» російську мову, за власним свідченням, знав погано: *«перші місяці в Олишівці я з усіх сил намагався розмовляти культурно –*

російською, хоч і ламаною мовою. Потім це минулося» [6, 49]. Усвідомлення власної національної приналежності прийшло до письменника не одразу. Для цього знадобився поштовх. Тим «поштовхом» для молодого В. Дрозда став Іван Куштенко: «виховувався я, головним чином, на російській літературі. Школу закінчував українську, але в російськомовному Чернігові. Якби я мав за що навчатися, вступав би до Московського університету і, мабуть, прозу свою писав би на тодішньому «государственном языке». Перші вірші писав російською мовою ... Але було в душі щось те, що закладено в нас природою, Богом чи батьком з матір'ю. Оце «щось» і розбудив Іван Куштенко» [6, 73]. Закономірно, також, що спочатку він всіляко «виставляв на показ» цю першу ознаку свого національного пробудження: «Я зробився нетерпимий, обривав кожного, хто розмовляв по-російськи. Хоч колеги цілком справедливо нагадували мені, що і я ж донедавна – «штокав» [6, 73]. Так, він ішов на конфлікт з усіма, хто не визнавав право української мови на існування, але пізніше зрозумів, що діючи таким чином він лише проявляє власну безкультурність і потрапляє в небезпечні та прикрі ситуації. Отже, бачимо, що вслід за О. Потебнею, В. Дрозд вважає першою і основною умовою усвідомлення себе як представника певної нації знання і використання національної мови.

У творі В. Дрозд роздумує над історичною долею українського народу, намагається встановити причини тих численних нещасть і незгод, на які так багата історія нашого народу: «Ми досить швидко звикнемо до мук пекельних, ще й добре-таки треновані пеклом земним ... Пекло для українця – все одно що кімната з кривими дзеркалами. У пеклі, правда, і плачуть, але більше – сміються. Мабуть, це засвідчує природний оптимізм нашого народу. І справді, історична доля українців так складалася, що потойбічне пекло майже ніколи не видавалося їм страшнішим од пекла на рідній землі» [6, 3]. Однією з таких причин він вважає національний характер українця, а саме його доброту і співчутливість, навіть до ворогів. Ілюструючи це, він наводить сцену зі свого дитинства, що прийшлося на повоєнний час. Полонені німці обідають на

узбіччі, і коло них бігають хлопчики, підіймаючи пилюку і пісок, які вітром зносить у їжу та очі полонених. Побачивши це, мати автора проганяє хлопців, зауваживши їм, що німці – теж люди. Далі автор зазначає: *«Народ наш великий – хоч би вродженою добротою своєю ... А може, і багато бід наших історичних – од тої доброти в душах?»* [6, 39]. Отже, письменник вбачає ознаку сформованої нації у визначеному характері, який є спільним для представників цієї нації.

У ході даного дослідження ми визначили загальні теоретичні положення і ознаки нації та національної ідентичності та застосували отримані висновки на матеріалі мемуарного твору українського письменника-шістдесятника В. Дрозда. Він у романі-спогаді «Музей живого письменника» виділяє дві основні засади утворення національної єдності: національну мову та національний характер. Він вважає, що першим кроком до усвідомлення себе як українця є знання і активне використання рідної мови. Разом із тим він наголошує на ролі літератури та письменників як носіїв та розповсюджувачів національної культури та ідеї серед народних мас. Письменники, «духовні пастирі народу», – найкращі представники, цвіт нації, які власною творчістю забезпечують буття і майбутнє народу. На наш погляд, подальші дослідження у сфері особливостей прояву національної ідеї та національної ідентичності є доцільними. Особливий інтерес у цьому аспекті становлять мемуарні твори українських письменників-шістдесятників, бо їх творчість і погляди втілюють відбивають у собі добу національного відродження українського народу, що є особливо актуальним у сучасних умовах.

ДЖЕРЕЛА

1. Веретюк О. Скажи мені, хто я? (Проблема національної ідентичності літератури, літературного твору та його автора) / О. Веретюк // Слово і час. – 2005. – №12. – С. 68–73.
2. Вовканич С. Націоцентризм як людський чинник творення української України / Степан Вовканич // Пам'ять століть відтворена у слові ; упор.

- А. В. Денисенко, В. П. Прокопенко, В. Д. Туркевич. – Київ : Планета, 2004. – С. 260–271.
3. Гегель Г. Работы разных лет: в 2 т. Т. 2. / Г. Гегель ; сост., общая ред., вступ. Статья А. В. Гулыгин. – Москва : Мысль, 1970. – 630 с.
  4. Грабовський С. Українці: державна нація чи мешканці культурного гетто? // Сучасність. – 2004. – №7–8. – С. 86–100.
  5. Діброва В. Проблеми збереження національної тотожності за умов тоталітаризму. (Досвід української літератури) / В. Діброва // Слово і час. – 1991. – №3. – С. 15–23.
  6. Дрозд В. Г. Музей живого письменника, або Моя довга дорога в ринок / В. Г. Дрозд. – Київ : Рад. письменник, 1994. – 203 с.
  7. Жиленко І. Homo Feriens / І. Жиленко ; передм. М. Коцюбинської. – Київ : Смолоскип, 2011. – 816 с.
  8. Жулинський М. Національні культури і проблеми глобалізації: (доповідь на V Міжнародному конгресі українців, Чернівці; 26–29 серпня 2002 р.) / М. Жулинський // Слово і час. – 2002. – № 12. – С. 5–10.
  9. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори / Хосе Ортега-і-Гасет ; пер. з іспанської В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко. – Київ : Основи, 1994. – 420 с.
  - 10.Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація / О. Потебня ; упор. Ю. Шевельов. – Нью-Йорк: УВАН. – 1992. – 155 с.
  - 11.Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Пер. з англійської П. Тарашука. – Київ : Основи, 1994. – 224 с.
  - 12.Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге: сборник / М. Хайдеггер ; под ред. А. Л. Доброхотова. – Москва : Высш. школа, 1991. – 192 с.
  13. Issues in Americanization and Culture / ed. by Neil Campbell, Jude Davies and George McKay. – Edinburgh : Edinburgh University Press Ltd, 2004. – 288 p.

Игошев Кирилл Михайлович. Взгляды В. Дрозда на национальную идентичность (на материале романа-воспоминания В. Дрозда «Музей живого писателя»).

В статье автор анализирует понятие «национальная идентичность» и «национальная идея», определяет составляющие национальной идентичности, используя для этого теоретические труды предшественников. На основании теоретических трудов по проблемам национальной идентичности определены основные условия возникновения нации: территория, государственность, юридическое равенство представителей нации, общая национальная культура и гражданская идеология. Данные обобщения используются автором как основа для практического анализа взглядов украинского писателя В. Дрозда на национальную идентичность и ее сохранение в условиях тоталитарного советского режима. В процессе исследования автор определил, что В. Дрозд придавал особое значение культуре и национальному языку в формировании украинской нации. Вторым основополагающим принципом он считал национальный характер украинцев, который В. Дрозд видел причиной многих трагических событий украинской истории.

Ключевые слова: *национальная идентичность, национальная идея, нация, государственность, язык, независимость, мемуаристика, роман-воспоминание*

Igoshev Cyril Michailovich. Ideas and views on national identity of V. Drozd (using the text of a memoir-novel “Museum of the Living Writer” by V. Drozd).

In this article the author is analyzing the notion of national identity and national idea, describes the elements of national identity using theoretical works of his predecessors. On the basis of theoretical works on the problems of nationality main circumstances of national unity were pointed out. They are: territory, national government, equality before the law of all citizen, common national culture and ideology. These conclusions are used by the author for the analysis of views on national identity and its preservation of a Ukrainian writer V. Drozd. In the process of research the author determined that V. Drozd viewed culture and national language as the most important factor of Ukrainian nation’s formation. The second factor, according to V. Drozd, is the Ukrainian national character which he deems a reason of many tragic events in the course of Ukrainian history.

Key words: *national identity, national idea, nation, national government,*

language, independence, memoir literature, memoir-novel